

IV ҚАБДОЛОВ ОҚУЛАРЫ

**Халықаралық ғылыми-теориялық
конференция материалдары
(2 желтоқсан 2011 ж.)**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

IV ҚАБДОЛОВ ОҚУЛАРЫ

Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары
(2 желтоқсан 2011 ж.)

IV КАБДОЛОВСКИЕ ЧТЕНИЯ

Материалы международной научно-теоретической конференции
(2 декабря 2011 г.)

IV KABDOLOV'S READINGS

Materials of the international theoretic scientific conference
(2011, December 2)

Алматы
«Қазақ университеті»
2012

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультетінің
Ғылыми кеңесі ұсынған*

Редакция алқасы:

Ғ.М. Мұтанов, М.М. Бүркітбаев, Қ. Әбдешұлы,
Ө. Әбдиманұлы (*ғылыми редактор*), А.Б. Темірболат,
Ж.О. Мәмбетов (*жауапты редактор*)

*Қансейіт ӘБДЕШҰЛЫ,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультетінің деканы,
филология ғылымдарының докторы, профессор*

**ЗЕЙНОЛЛА ҚАБДОЛОВ. МАХАМБЕТТІҢ ТҮЛҒАСЫ.
АЯҚТАЛМАҒАН РОМАН...**

Суреткер жазушы Зейнолла Қабдоловтың қаламынан проза жанрында бірнеше құнды туындылар дүниеге келді. Жетпісінші жылдары жарық көрген «Біз жанбасақ...» роман-дилогиясы қазақ әдебиетінің алтын қорынан орын алған көркем шығарма десек артық айтпаймыз. Заманауи тақырыпқа қалам тербеген қаламгер аталған шығармасында көркемдік бітімі мүлдем бөлек бірнеше тың кейіпкерлерді қазақ әдебиетіне алып келді. Сондықтан да бұл роман-дилогияны кезінде қазақ оқырманы жылы қабылдап, жоғары бағалады.

Қазақ прозасындағы сол тұста жақсы көріне бастаған интеллектуальды бағыттағы соңғы, жаңа тынысты шығармалардың көш басында осынау роман тұрды. Әдебиет сыны романның әсіресе осы құндылығын баса көрсетіп, жарыса жазды. Сардар, Қабен, Тайман сынды жаңа кейіпкерлер көркемдік жинақтау биігінен табылған, қаламгердің суреткерлік дарынын айрықша жарқыратып көрсеткен типтік бейнелер ретінде әдебиет төріне көтерілді.

Тура осы арнада, өзінің суреткерлік қолтаңбасынан көз жазбаған қаламгер араға уақыт салып Әуезов бейнесін де әдебиетімізге алып келді.

«Менің Әуезовім» роман-эссесі де тұлға және заман тақырыбын тереңнен тартып бейнелеген, тарихи шындықты үлкен ауқымда көркемдік тұрғыдан жинақтап бере алған бірегей туынды ретінде оқырман жүрегіне жол тапты. Мемлекеттік сыйлыққа ие болған бұл роман да З.Қабдоловтың көркем прозадағы көп жылғы шығармашылық ізденістерінің бір белесі ретінде әдебиет тарихында қалды.

Саңлақ суреткер, ғұлама ғалым, әлемдік әдебиеттің классигі Мұхтар Әуезовтің жеке тағдырынан бастау алатын оқиғалар тереңдей келе ұлы тұлғаның тұтас өмір жолымен, қаламгерлік жолымен, сол заманның тарихи шындығымен сабақтасады, қатар ашылады. Әуезовтің күллі кісілік болмысы, жан дүниесі, жеке басының трагедиясы нақты оқиғалар арнасында суреттеледі.

Қ 22 **IV Қабдолов оқулары: халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары.** – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 421 б.

ISBN 978-601-247-380-3

«IV Қабдолов оқулары» деген атпен өтетін дәстүрлі халықаралық ғылыми-теориялық конференция әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде биыл төртінші рет өтіп отыр. Қазақ әдебиетінің тарихы және теориясы кафедрасының ұжымы шығарып отырған бұл жинаққа шет елдік және отандық белгілі ғалымдар мен докторанттардың, магистранттардың зерттеулері еніп отыр.

Конференция материалдарының жинағына енген мақалаларда әдебиеттану ғылымы мен фольклористиканың және салыстырмалы әдебиеттанудың өзекті мәселелері бүгінгі ғылыми таным мен талап тұрғысынан қарастырылған. Әдебиет тарихы мен әдеби байланыстар, мәтінтанудың маңызды проблемалары мен қазіргі әдеби үдеріс мәселелері жаңаша сараланған.

ББК 83.3 Қаз

МАЗМҰНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

Әбдезұлы Қ. Зейнолла Қабдолов. Махамбеттің тұлғасы. Аяқталмаған роман...	3
Акматалиев А. Зейнулла аға кыргыз-казакка тең	11
Абакиров К. Ж. Коомдук аң-сезим формалары жана «Манас» эпосу (мифтик негіз маселеси)	16
Дәдебаев Ж. Академик-жазушы Зейнолла Қабдолов зерттеулерінің методологиялық негіздері	23
Тебегенов Т. Сұлу мінезді энциклопедиялық білім иесінің тарихи-әдеби көркем бейнесі	30
Әбдиманұлы Ә. «Әдебиет танытқыш» пен «Сөз өнеріндегі» әдеби таным үндестігі	35
Ersin GÜZEL' Ahmet Baytursunov'da "Oyanu" Mehmet Akif'te "Uyanma" Simgesine Öznal bir bakış	43
Бермагамбетов С. З. Қабдоловтың «Менің Әуезовім» роман-эссесі туралы	49

1-секция

ӘДЕБИЕТ ТЕОРИЯСЫ • ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Сложеникина Ю. В., Растягаев А. В. Поэтика заглавия журнала А. П. Сумарокова «Трудолюбивая пчела»	53
Ковтун А. И. Деконструкция категории автор в эссе	58
Темірболат А. Б. Категория хронотопа в рассказах Х. Мураками	68
Тургунов К. Ч. Айтматовдун "Кылым карытар бир күн" романындағы жалпы адамзатқа таандық проблемалардын чағылдырылышы	75
Елеуенова Г. Ш. Текстовая интензивность казахского рассказа	83
Жаксылыков А. Ж. Экспресемы в изобразительно-выразительной системе романа-трилогии Смагула Елубая «Одинокая юрта»	88
Джуванышбеков Н. О. Интегрированность античной литературы	99
Ананьева С. В. Бахытжан Қанапьянов и Бахытжан Момышулы: двойное культурное гражданство	104
Мәмбетов Ж. З. Қабдолов танымындағы Махамбет образы	112
Камалқызы Ж. Ұлттық көркемдік ойлаудағы ежелгі ұстанымдар және жазушы Қ. Жұмаділовтің суреткерлік әлемі	116
Тусупова А. К. Художественная функция концепта «луны» в романе-эпопеи М. О. Ауэзова «Путь Абая»	122
Қалқабаева С. Қадыр Мырза Әли поэзиясындағы ұлттық нақыштар	129

Сартбаева Д., Жұматаева А. Қазақ прозасындағы Махамбет образы	135
Обаева Г. С. Ф. Мүсірепов шығармашылығының көркемдік негізі	138
Тәңірбергенова Г. Жанқожа батырдың әдебиеттегі көркем бейнесі	144
Шортанбаев Ш. Арналы көзқарас	149
Мекебаева Л. А. «Күнекейдің жазығы» повесіндегі замана мәселесі мен кейіпкер бейнесі	153
Ергөбек С., Бакирова З. XIX-XX ғғ. қазақ қиссалары және «Ғазауат Сұлтан»	159
Ибраева Д. С. Қазіргі қазақ поэзиясындағы тарихилық пен жаңашылдық	165
Жолдасова Ұ. «Қара сөзбен жазылған өлең» жанры және оның 20-жылдар прозасында көріну жолдары	169

2-секция

ӘДЕБИЕТ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОРИСТИКА • ФОЛЬКЛОРИСТИКА И ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Мәдібаева М. Зейнолла Қабдоловтың «Менің Әуезовім» романындағы шығармашылық сыр мәселелері	178
Болатова Г. З. Қабдолов в истории аузведения	181
Ұмбатаев М. Б. Шыншылдық шырайы	186
Камалқызы Ж., Қаюпова А. Толғаулардағы Қабанбай батыр бейнесі	193
Ермекова А., Досмаганбетова А. Махамбет Өтемісұлының әдебиеттегі көркем бейнесі	200
Бисенбаев П. Нысанбай жырындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім	205
Ұлықпанова Ә. Профессор Құдайберген Жұбановтың мұрағатта сақталған макалалары	209
Әбдіганпарова Ж. Шәді Жәңгірұлының «Тарихнама» дастанындағы Абылай хан бейнесі	216
Алиев Б. Б. Әнуар Дербісалин және қазақ әдебиетінің көне дәуірі	224
Елшібаева Қ. Дулат поэзиясы – замана бейнесі	229
Бисембай Р. А. Қазақ поэзиясындағы соғыс тақырыбы	234
Ергөбекова Ж. Қазақ эпостарының лингвомәдениеттанымдық, лингвокогнитивтік тұрғыда зерттелу жайттары	239
Айнабекова Г. Ілияс Есенберлиннің «Скифтер сағымы» романы аудармасының поэтикасы	244
Азизова А. Қабдеш Жұмаділов шығармашылығындағы образдылық	249
Абильмажинова Д. К. Бахытжан Қанапьянов поэзиясының ерекшелігі	253
Әлімжанова Ә. Б. Көркем сөздің көсемі	257

Дәл осындай елге, жерге деген сүйіспеншілік Жанқожаның батырлық тұлғасына да тән болатын. Оның нақ айтатын З.Шүкіровтің “Сыр бойында” шығармасынан кездестіреміз.

Романда батырдың бір қыры – дипломатиялық істерге өте сақтықпен қарайтын қырағылығы мен саяси болжампаздығы анық байқалады. Жан-жақтан қауымдалған сырт дұшпандары мен ішкі алауыздықты жеңу мақсатымен Орынборға елші жібер алдында Жанқожа ұзақ ойланып: «Орыстың діні басқа демесең, иіні жұмақ» деп бір байламға тоқтала келіп, елдің бірлігін сырт дұшпан емес, алауыз болған ағайыннан келерін анық сезеді. “Берген жомарт емес, алған жомарт. Орыс бергенінді алмаса, артық пайда да қалдырмас. Өйткені, қиянаты аз болар... Кедей еңбегіне жалынады ғой, алмағы сондықтан. Ал ұлығының мінезі қандай болар? Қолда барын алдыға аямай төгеді-дағы...

Әлім-шөмен үстімізге орыс келетін болды. Орысқа қоныс керек. Тулағанмен амал жоқ, қоныс бересің. Аузы түкті кәпір деп үркеміз-ау. Орыстың соңында бір тыныштық келе жатқанын байқайсындар ма? Бәрін бүлдіретін өзіміз ғой... Тек соларға тізгінімізді беріп алмайық» [4:229], - деп саяси тұлғаға тән болжам жасайды. Ол болжамының нақ келгендігін біздің заман өзі-ақ айғақтап берді емес пе?

Аумалы-төкпелі заман, енді болар деген екі ұшты ой ел қамына жанашырлықпен қарағандарда ғана қалды. Ағайынның алты ауыздағы сырт дұшпаннан да қауіпті екені анық байқалды. Сүйекке сіңіп, нәр мен сөлді кеміріп, жалап-жұқтап бара жатқан ашкөздік, надандық пен көрсоқырлық Жанқожа сынды аяулы азаматтың қабырғасын қайыстырғаны анық. Сол себепті, түсі суық болса да, иіні әлсіз орысқа бодан болудан өзге амалдың жоқтығын, терең күрсініспен, қабырғасы қайыса отырып мойындайды. Оның терең күңіренісі көркем туындыда келесідей баяндалады: «Салған үйі қыш кесек пен тастан болса, берік шығар. Қала бір түссе, оны қайтып қозғауың қиын болады-ау. Сарттың кара балшықтан үйген қамалынан аса алмай жүрген қазағым, мандайыңды тасқа соққанда, күнің не болар екен. Біз найзаның ұшына қадайтын темір істік таба алмай жүрміз. Орыс алдындағы асты темір шаньшықымен ішіп отыр. Темірдің тегі қару. Қаруы мықты адам кімді шыда-тады» [4:228].

Жанқожа есімі тарихта батыр тұлғасында қалды. Ал әдебиетте ел мен жердің теңдігін, ұл мен қыздың өрлігін, діл мен діннің бостандығын, адамшылық қасиеттің өзге дүниеауи байлықтан әлдеқайдан асқақ биікте тұрғанын аңсап өткен жан, өшпес рух пен сөнбес үміттің иесі ретінде сомдалды. Ол елдік мәселелерді атақ үшін емес, ұлт тарихын жасауда намыс пен парызды қатар қойып күрескенді аңсады. Келешек ұрпақтың бойында ар-ұждан мен қарапайым адами қасиеттер

болса игі деп армандап өтті. Ол арман әдебиетімізде сүбелі туындылардың көркем бейнесіне ұласты.

Қорыта айтқанда, Жанқожаның батырлық тұлғасы әдебиетімізде қайнар бұлаққа айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ тарихи жырларының мәселелері. – Алматы: “Ғылым”, 1979. – 312 б.
2. Жанқожа батыр және оның ұрпақтары. Құраст. Т.Әбдіұлы. – Қызылорда, 2005. – 168 б.
3. Аничков И.В. Қазақ батыры Жанқожа Нұрмұхамедұлы. – Алматы: Терме, 1991 – 31 б.
4. Шүкіров З. Сыр бойы. – Қызылорда: “Тұмар”, 2002. – 416 б.

Ш. ШОРТАНБАЕВ,

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы

АРНАЛЫ КӨЗҚАРАС

Саналы ғұмырында «әдебиет – ардың ісі» екенін сан мәрте ұқтырып өткен Зейнолла Қабдолов алаш әдебиетінің арыстары мен ағыстары, тұлғалары мен туындылары турасында әр кездері жарияланған ғылыми зерттеулері мен эсселерінде, монографиялары мен мақалаларында, талдаулары мен толғаныстарында арнайы тоқталып, авторы һәм мұрасы жайлы сырлы да сұлу стильмен, мазмұнды һәм мәнді жырлап, қазақ әдебиетінің өзіндік ағысы мен «Арнасы» барын, оны жүйелеуге, зерттеп-зерделеуге, ілкімді ой ойтуға ойлы «Көзқарас» керектігін де әрдайым сездіріп отырды.

Бірі тәуелсіздік қарсаңында, екіншісі егемендігімізді алып, етек-жеңімізді жинаған сәтте дүниеге келген қос кітаптың әдебиетіміздің қадау-қадау мәселелерін, жетістігі мен кемшілігін, күнгеі мен көлеңкесін, оны жасаған сөз серкелерінің жан азабы мен рухани ерлігін, әдеби портреті мен адами қасиетін әдемі әдіптеп, Абайдан Ахтановқа дейін, Махамбеттен Мықшегеге (Т.Қожакеев) дейінгі аралықтағы әдебиет тарландарының өлшеусіз еңбегін, шығармашылық мұрасын, кісілік келбеті мен пайым-парасатына дейін өзгеше һәм өзіне тән машықпен зерделеп, санамызға құйып берді.

Қолына қалам ұстаған, өзіндік ой-пікірі қалыптасқан әркімнің де Әуезовті, оның әсемдік әлемін өзінше талдап, өзінше бағамдауға толық құқы барын ескерсек, Қабдоловтың да «өз Әуезові» бар екенін, заңғар жазушының суреткерлік шеберлігі былай тұрсын, оның нұр шашқан дидагынан, кісілік келбетінен, болмыс-бітімінен де даналықтың лебін жіті аңғарып, алаштың ардақты ұлын, ұлттың шынайы зиялысын,

ұстаздың өнеге-ұлағатын қапысыз танып, қалтқысыз суреттеуінен шын мәнінде, тек «өзінің ғана Әуезові» бар екеніне иланасың, ризашылығыңды жасырып қала алмайсың. «Өмір шындығын өнер шындығына айналдыра шындап қана қоймай, келер ғасырлардың жады үшін шегелеп қойды. Сол шегеленген шындықты танып-білмесек, біз өз басымыздан өтіп бара жатқан осы ғасырдың шырғалаң сыры мен сипатын танып-біле алмаған болар едік».

Ғалым көркем әдебиет жайлы толғаныстарында өмірдің саналуан құбылыстарын, заман шындығын, уақыт сырын арқау еткен өз замандастары, олардың әдеби үдерістегі ілкі кадамдары мен іркілістері де назардан тыс қалмай, қаламгердің кезекті қадамына сәттілік тілеп, сүрінбеуіне, шегінбеуіне серпін беретін сәт-тері аз емес екенін, саналы ғұмырында «өзгенің қызығына, әр сәтті қадамына қуанбау, қуанышына қол соқпау арлы азаматтың» ісі емес екенін санамызға құйып өтті. З.Қабдолов өзінің шығармашылық ғұмырында есімдері қайта ақталып, шығармалары ел игілігіне айналған Алаш арыстары, «алыптары тобы» атанған сөз зергерлері хақындағы ой-толғамдары, толғау-эсселері, шығармашылық мұрасы мен мирасы төңірегіндегі зерттеу еңбектері, саралап-сараптаулары өз алдына бір төбе. Әбу, Хамит, Әбділда, Жұбан, Сырбай т.б. ақын ағала-рының шығармашылығы, олардың сөз зергеріне тән суреткерлігі, кісілігі мен кішілігі, дегдар кейпі мен кемегерлік қалпы да кітап арқауына айналып, әдеби-шығармашылық әрі адами-парасаттылық деңгейі кіршіксіз байыпталған.

Соның ішінде Зекең тұрғылыстары мен үзегілерінің көркем прозадағы өз сүрлеуі мен соқпағын табуына қол ұшын созып, кемшілігін «ақырын» айтып, жетістігіне «айғайлай» қуанғанына да, күлдібадам, шала дүниеге көңілі ортайып, шын талантқа тілеулес, нағыз дарынға қамқор көңілде болғанын аңғарамыз.

«...Повесті Зекең түнімен оқып шығыпты да еренгісін қолжазбасын қолына ұстап келіпті де: «мына дүние осы уақытқа дейін неге жатыр?» десе керек. Ғабдол Сланов ағамыз ішіндегі өлеңдерін қысқартқаны болмаса бір қарпіне тиіспей, Жұбан Молдағалиев қол қойып, әлдебір материалдың обалына қалып, журналдың кезекті санына жіберді. Дәл сол кезде Жазушылар Одағында жас жазушылардың семинары өткен. Сол жиында Зекең сөзін «Қоңыр күз едіден» бастап, «бұл күз емес, шыбынсыз жаз ғой» деп аяқтағаны есімде» - деп есіне алады Қалихан ағамыз.

«Ар ісінің азабы» мақаласында жазушы Ә. Нұрпейісовтің «Қан мен тер» романы туралы, оның кезекті басылымы туралы айта келіп, неге қайта-қайта басыла беретін сырына үңіледі. «Көп басылатын кітаптың, бәрінен бұрын, оқылатын кітап болуы шарт. Мұның сыры неде? Мұның сыры шеберлікте! Ал, шеберлік шексіз. Өйткені шын

мәніндегі жазушының сөз үстіндегі әрекетінде шек болмайды, қашан демі таусылып, қаламы қолынан түскенше толассыз жалғаса беретін жұмыс». Көркем мәтінді талдаудың хас шебері Зекең ары қарай жазушы кейіпкерінің ішкі әлемін, әрбір іс-әрекетінің себеп-салдарын, рухани күйзелісін, сезім толғанысын теориялық тұрғыдан талдай келе, ондағы «қапысыз, шебер жасалған диалог, сюжет желісін өрбітуге бағытталған монолог, нәзік психологизм, сәтті табылған, шебер тұтастырылған деталь, қысқасы романның «әр бетіндегі әр мен нәр» арқылы Ә. Нұрпейісовтің суреткерлік шеберлігін, көркемдік әлемін аша түседі. Әдебиет тарихында өзіндік орны бар, құрылымы күрделі туындыға Зекең берген бағасымен біттіге санауға болатын сияқты көрінеді. Жоқ, олай ойлауға әлі ертерек сияқты, Зекең неше рет басылса, сонша рет өңдеген, өзгертілген романның жазылу тарихынан хабардар... Әлі де болса жөнделетін тұстарын, кемшін тұстарын жіті байқап, өз пікірін білдіріп, автордың шығарманы қайта-қайта жөндей беруінің сырын, оның өте орынды екенін атап көрсетеді. Келесі бір сәтте:

«... Алдымен, Сәкен Жүнісов – туған жерге тамырын терең жіберген Дала жыршысы. Сәкенге тән тағы бір ерекше сипат – батылдық. Осы екі сипаттың өзі-ақ Сәкен Жүнісовті сөз өнерінде сирек ұшырасатын аса нұсқалы қаламгерлер қатарына қосады» - деп Сәкен сері суреткерлігінің көркемдік құпиясын, сыр-сипатын ашып берсе, енді бірде «Тахауи топтап тұтастырған осынау тірі тұлғалар галереясын аралап жүріп, біздің замандастың соңғы қырық жыл ішіндегі күллі кескін-кейпін, мінез-құлқын, болмыс-бітімін тасқа таңба басқандай анық тануға әбден болады» - деп нық сөйлеп, суреткерлік қарым-қабілетінің сырын сыңар сөйлеммен ғана ұқтыруын қайтерсіз?!

Зекеңнің өз сөзімен түйіндесек, «Мұның сыры шеберлікте! Ал, шеберлік шексіз». Сонымен бірге, автордың бұл туындысында тек әдеби үдеріс, оның мәселелері төңірегінде сөз болып қалмай, қалам иелерінің ой биігін, парасат деңгейін, азаматтық қырын да танытады.

Қисынның өзін қиыстырып жазатын Зекеңнің қос кітабын оқып отырып, бейне бір көркем туынды оқып, болмаса, әсерлі әңгіме тыңдап отырғандай әсер алатынымыз анық. Бұл, өмірдегі адалдық пен тазалыққа құштар, өнердегі көркемдік пен сұлулыққа інкәр Зейнолланың, «Қазақтың Қабдоловының» ғана қолынан келетін, өзіне ғана лайық, қаламына ғана тән стиль! Өз «менін» танытатын, риясыз мойындататын тамаша тәсіл!

«Қолқабыс қолжазба кезінде» атты мақалалар шоғыры да Зекеңнің зерттеу әдісінің өзгеше бір тәсілі дерсің. Қателігін түзеп, кемшілігін жөндеуге мүмкіндігі бар кездегі қолқабыс шынында, нағыз әдебиет жанашырының, оның ертеңін, болашағын ойлаудан туған қамшыл қарекет иесінің іс-әрекеті екенін бағамдайсыз.

«Бірқыдыру ой-пікірлер есімдері ел-жұртқа бимәлім қаламгерлердің қолжазбаларына байланысты айтылған. Бұлар да пайдалы нәрселер! Бұларға қарап, қалам қызметінің құлқын, қылығын, мінезін тереңірек, нәзігірек пайымдай түсесіз». Автор назарына ілігіп, қолжазбасы қолына түскен қаламгерлер қатарында Ә. Тәжібаевтың, Ә. Кекілбаевтың, Ұ. Доспанбетовтың, прозалық шығармалары, әңгіме-повестері бар. Автордың мақсаты – шығарма қайткен күнде оқырман жүрегінен берік орын алмақ, рухани-эстетикалық ләззатқа бөлемек, соған көмектесу, қол ұшын созу. Сыншының қырағы назарынан шығарманың кемшін тұсы да, іркілісті сәті де тыс қалмай, мінсіз болуы үшін барынша мұқият болу керектігі, талғампаздық, шынайылық шығарманың шырайын кіргізіп, әрін ажарландыруға үлес қосатынын, мұның сыртында тағы да көп-көп шаруаның істелуі қажеттігін сыпайылап айтып, шым-шымдап сіндіруі де сергек ойлы сыншының ісі.

Әбіш шығармаларының философиялық астары мол, мәдениеті биік, сезімді баурайтын эстетикалық күш-қуаты мол екендігін саралай келе, шығармаларының шыншылдығын, тілінің шешендігін бағалай келе, кейде автордың «... сөздегі суретті ауызекі шешендік көміңкіреп, шындықты бейнелеу орнына бірыңғай баяндап, суреттеу орнына ұзағырақ сәмпылдап сөйлеп қалатын тұстары» бар екенін орынды ескертіп, алдағы уақытта шығармаларында сөйлеуді, баяндауды азайтып, сөзбен салынатын суретті, кестелі, бейнелі тілді көбейтсе, одан шығарма көркемдігі артпаса, кемімейтіндігін ортаға салады. Әрине, Әбіш секілді суреткер жазушыға сын айту оңай болмас. Дегенмен, шығарманың ширауына, суреткерлік шеберлігінің артуына аға-достын аз-кем ақылшының артық етпейтінін, қайта ол әдебиетке деген риясыз адалдықтан, сөз өнеріне деген сергек көңілден, қаламдас-қаламгерге деген зор сүйіспеншіліктен деп ұққанымыз жөн.

Сыншы-ғалым Ұ. Доспанбетовтың повестер мен әңгімелер жинағына да сын көзімен қарап, жоғары талап пен талғам деңгейінен зер салып, қолжазбаның келісті жерлерін көтермелеп, шығарманың сын көтермейтін тұстарына да тереңнен тоқталып, «жазушылық – ар ісінің азабы» екенін тағы да бір рет қаперімізге салып, өңдейтін, жөңдейтін тұстарын, стильдік ақауларын мейлінше дәл, барынша шынайы саралап, автордың алдағы шығармашылығына сәттілік тілеуі де, әдебиеттің ары мен абыройын, мәні мен маңызын ойлаудан, қасиеті мен кепіетін сезінуден...

Ақтаңгер әдебиетші-ғалымның әдеби шығарманы талдауынан талғам-паздықтың, қалам иесіне үміт артқан акеділ көңілдің, ұлт әдебиетіне деген жанашырлықтың, сөз өнерін кие тұтқан қаламдастарына деген құрметтің шынайы үлгісін, адами болмыс-бітімінің шын бет-бейнесін танитымыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Көзқарас. – Алматы: Рауан, 1996. – 256 б.
2. Қабдолов З. Арна. – Алматы: Жазушы, 1988. – 256 б.

Л.А. МЕКЕБАЕВА,

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ мемлекеттік
тіл кафедрасының аға оқытушысы, ф.ғ.к.*

«КҮНІКЕЙДІҢ ЖАЗЫҒЫ» ПОВЕСІНДЕГІ ЗАМАНА МӘСЕЛЕСІ МЕН КЕЙІПКЕР БЕЙНЕСІ

Ұлттық сөз өнерінің тарихына ден қойсақ, қоғамдық жағдаяттар, кезең-заман шындықтары, адам мен оның өмірі, еңбегі, тұрмысы шағын, орта және үлкен көлемді жанрлар арқылы кеңінен көрініс тауып отырғанын аңғарамыз. Соның ішінде, әсіресе «ұзақ әңгіме» саналып келген орта көлемді жанрға жататын эпикалық түрдің бірі – повесте заман, өмір шындықтары бар қырынан, кең ауқымда, жан-жақты орын алады.

Прозаның бұл түрін кезінде сыншы В.Белинский: «Драма жазуға жеткіліксіз ететін, романның ауқымына да аздық ететін мағыналы оқиғалар бар. Аталған жанрлар үшін аздық еткенімен, қас-қағым сәтке кейде қыруар құбылысты шоғарландыратын ондай терең мағыналы өмір оқиғаларын повесть өзінің шағын шеңберіне сыйғызып суреттейді. Повесть өзінің ауқымына бәрін сыйғызады: бұл жанрда адамгершілік жайлы жеңіл-желпі очерк те, адам мен қоғамды сынап шенейтін сатира да, сондай-ақ адам жанын тұңғыық тереңімен қым-қиғаш қайшылығы туралы туынды жазуға да болады. Повесть қысқа да болса нұсқа, жеңіл де болса тұңғыық мағына білдіретін жәйттер, өмірдің ұлы кітабынан жыртып алынған беттер, бөлшектер күйінде бейнеленеді», - деп өмір құбылысын суреттеуде бұл жанрдың мүмкіндігі мол екендігін атап көрсеткен болатын (1, 112 б.).

Кез-келген әдебиетте, соның ішінде ұлттық сөз өнерінде де жеке-леген жанрлардың өзіндік қалыптасуы, даму кезеңдері мен жолдары бар. Әдеби форманың бір түрі – повесть туралы да осыны айтар едік. Қоғам ахуалын. Өмір шындықтарын, адам мен оның еңбегін, кәсіп-тұрмысын суреттеуде – повесть жанрының ауқым-аясы да, әр алуан иірім, мүмкіндіктері де мол.

Повестің өн бойында қалың көптің көңілін, жанын жаулап алар этнографиялық суреттер мол. Табиғаттың мезгіл-өзгерістерді де өз сән-көркімен назар аудартады. Айталық, Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ ауылдарындағы тұрмыс-салт, әдет-дағды, көш-керуеннің жарасымды сипаты, қыз-бозбалалардың қатысуымен өтетін сауық кештері,